

'ספונות' בסדרה חדשה

יהושע בלאו

שאל שקד ויוסף הקר (עורכים), ספונות — מחקרים ומקורות לתולדות קהילות ישראל במזרח, סדרה חדשה, ספר ראשון (טז), ירושלים, מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, תש"ם, 495 + XXV עמודים.

ע' פליישר במאמרו 'עיונים במנהגי הקריאה של בני ארץ-ישראל בתורה ובני ביאים' מראה, בין היתר, כיצד הוסיפו קהילות ממוצא ארץ-ישראלי לדבוק במנהגי קריאתם בחגים, אף אחרי שנטשו את השלמת קריאת התורה במשך שלוש שנים. אין אפשרות במסגרת זו אלא לרמוז לתוכנו העשיר של מאמר זה.

מ' סוקולוב במאמרו 'גלית ועוג במדרש ובחדית' מראה כיצד נקלטו אגדות בחדית, ומצד שני כיצד השפיע החדית על מדרשים מאוחרים. לפי השערתו, הריגת שני בני עלי ושביית הארון יוחסו לגלית — בעקבות האגדה המוסלמית, שהרי הארון נזכר בקוראן תוך כדי דיבור על דוד וגלית. אולם נקודה זו אינה משכנעת. אמנם הארון נזכר בקטע אחד עם דוד וגלית (ראה: סורה 2, 248), אולם שני העניינים נפרדים זה מזה בנושאים. הארון אות הוא שאכן בחר אלוהים בשאול למלך. אחר-כך מדובר באות אחר, בשתייה מן הנהר (השווה גדעון), ורק אחר-כך (2, בסוף פסוק 249 הארוך מאוד) נזכר פחדם של בני-ישראל להילחם בגלית. אין המלחמה בגלית קשורה, אפוא, קשר תמאטי

אחרי הפסקה ארוכה שוב יוצא-לאור 'ספונות'. הכרך הנאה שלפנינו, בעיצוב גראפי נאה (אם כי לא נראית לי הטיפוג' ראפיה של האותיות הלאטיניות), פותח בפתח-דבר קצר מאת ראש המכון א' כהן, ומכיל ארבעה-עשר מאמרים בעברית עם תקצירים באנגלית ומאמר אחד בצרפתית (משום-מה ללא תקציר עברי). המאמר בצרפתית מאת ח"ו ספיחה, הנושא את השם המטעה במקצת 'לאדינו וסמאנ-טיקה', הוא מעין מאמר-הכנה לעבודת-הדוקטור של מחברו בסורבון בשנת 1979 (ראוי לזכור כי הדפסת הכרך שלפנינו נשתתה זמן מרובה). על-פי מינוחו של ספיחה משמשת לאדינו לציון לשון התר-גומים של המקרא לספרדית-יהודית, שהיא כבואת הלשון של המקור העברי, ואילו הספרדית-היהודית המדוברת מכר-נה ג'ודזמו. המאמר מביא דוגמאות לשינויים סמאנטיים במילים ספרדיות של שבלאדינו בהשפעת לשון המקור של המקרא.

מ' גיל במאמרו 'רב אהרון הכהן גאון בן יוסף ובניו עלי ואברהם' משחזר, ברוחב הידיעות ובחריפות האופייניים לו, את קורותיה של משפחה בבליית.

ש(עוג) יכה את אמו ענאק ויהרגנה; שם, שורה 17, במקום 'מתניניו' מוטב: 'מדגיו'; שם, שורות 18-19, יש לנסח 'והיה מתמיד לישון ביום ובלילה' (ר"ל ישן יממה שלמה); בעמ' 55, שורה 3 מלמטה, במקום 'יושב' קרא 'עולה'; בעמ' 57, שורה 7, במקום 'מצא...' מוטב 'היה בחצרו'...; שם, שורה 18 במקום 'ונכנסה לצווארו' מוטב 'ונתלתה בצווארו'.

במאמר הבא, 'שיר תהילה לשלמה בן נחום אלברדאני לכבודו של אברהם נטירא', מהדיר א' שייבר שיר קצר מבגדאד מן המאה העשירית.

נ' אלוני מביא במאמרו 'קובץ איגרות ספרדיות מהמאה השתים-עשרה' קטע מאיגרתו של מנחם בן סרוק בשבתו ככלא אל חסדאי אבן שפרוט. בנוסח זה יש שינויים רבים מן הנוסחים של איגרת זו שפורסמו עד כה. בעמ' 68, שורה 11 עדיף אולי לגרוס 'בענינו' במקום 'בעינו'. שם, הערה 20: אפשר שהמתרגם לא היה מארץ מוסלמית, אלא היה לפניו טקסט ערבי שונה שגרס אסחק ולא יצחק. בעמ' 73, שורה 4 במקום 'אלעמאן' צ"ל 'אלזמאן'; שם, הערה 1, צ"ל 'סך זהב' ולא 'כל הזהב'; שם, הערה 18, בן זקונים יכול להיות גם בן יחיד; שם, הערה 23 נראית לי מיותרת.

הרב י' קאפת, מהדיר ומתרגם שלושה חיבורים פילוסופיים למחבר יהודי תימני, שהרים תרומה נכבדה למחקר קליטת הפילוסופיה ביהדות תימן לאחר הרמ"ב"ם, מן המאה הי"ג. הראשון מהם 'לב ד'ו אלאלבאב', משמעו כנראה 'המובחר בשביל בעל (כך! ולא בעלי) התבונה'; לפנינו מישחק בכפל המשמעות של המלה 'לב', האחת מובחר, והשנייה — תבונה. ביספר היובל לכבוד ד"ר יהושע פינקל' המנוח, בעריכת ש"ב הוניג וא"ל סטיצקי, ניו יארק 1974, שאף הוא יצא

כלשהו בארון, ואין הסתברות מצד התוכן שאכן על-פי מקורות מוסלמיים יוחסה שביית הארון לגלית (אם כי, כפי שהראה סוקולוב, זה אפשרי בהחלט). אולם ברוב חריפות הצביע סוקולוב על פרט קטן, אך מכריע לדעתו, של השפעה ערבית: כובעו של גלית במדרש הגדול נקרא 'קלינפתו', וסוקולוב מגיה 'קלונס-תו', הרי היא קלנסוה הערבית. אך שוב לפנינו רק אפשרות ולא הכרח: אפשר שיש לגרוס קולסותו, ועיין על מלה זו, למשל, בספריהם של ש' קראוס ושל ז' פרנקל' וכן הערוך השלם בערכו. לביורר משמעה של המלה הערבית רצוי לעיין גם במילונו של דרוזי על ביגוד.²

הגהת הקטעים הערביים המשולבים במאמר אינה מדויקת (כנראה, משום שהדפסת הספר ארכה זמן רב). בעמ' 51, שורה 7 יש לקרוא מכל'אה ולא מג'לאה; בעמ' 52, שורה 6 של הטקסט הערבי אכלה במדה; שם בשורה 8 ו-10 נתחלפה האות הראשונה; בעמ' 56, שורה 4 של הטקסט הערבי יש לקרוא סאיר במקום סאתי'; שם, שורה 5, מלה ראשונה יש לקרוא פרגע; בשורה שלאחריה מלה ראשונה — יש לקרוא וחרכה, ובשורה שאחריה מלה ראשונה יש לקרוא תריד. בעמ' 53, שורה 3 — יש לתרגם: 'ארץ אלוהים הפורה והטובה ביותר'. שם, שורה 7, במקום 'הבא לי חיה מחיות הבר' מוטב 'אסוף לי חיות בר אחדות'; שם, שורות 9-10, במקום 'וירם אבן גדולה להכות' יש לנסח: 'וירם אבן גדולה, כדי

S. Krauss, *Griechische und lateinische Lehnwörter in Talmud, Midrasch und Targum*, II, Berlin 1899, p. 507; S. Fraenkel, *Die aramäischen Fremdwörter im Arabischen*, Leiden 1886, p. 53
R. Dozy, *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes*, Amsterdam 1845

נוכח 'שי' המצוטטת אין נראה כורה לתקן את 'אלאשיא' שבאותו עמוד שורה 7. שם, שורה 15, 'תקדיר' תורגם 'תכנון' וצ"ל 'גזרת'. שם, שורה 16 'מפיד' המה- דיר החליפו ב'מפיצ' ותירגמו 'המשפיע' וצ"ל 'הנותן'. עמ' 142, שורות 1-2, 'ואלברהאן אלד' וגו' תורגם 'וזה וכיוצא בו אשר ביאר', ויש לתרגם: 'וההוכחה אשר הבטיח'; ושמה יש למחוק את ו' החיבור ולתרגם את הקטע: 'וזה וכיוצא בו הם ההוכחה שהבטיח'. עמ' 150, שורה 3 מלמטה, 'תחצרה' תורגם 'שיכללוהו', מוטב 'שיצמצמהו'. שם, שורה אחרונה 'קע' לא 'שייאמר' אלא 'שיחול' (ובהמשך עדיף 'או שיקבל מרחק, ישתבח [האל], שכל דבר, שמד- מים עלי, הוא פחות ממנו'). עמ' 167, שורה 3 אם, 'נ"ל לקרוא: אן. עמ' 169, שורות 6-7 'למערפה' ד'אתה' יש לתרגם 'לידיעת עצמותו'.

" תשבי, מוכיח במאמרו יחסו של ר' אברהם אזולאי לקבלת הרמ"ק ולקבלת האר"י כי ר' אברהם אזולאי נשאר דבק בקבלת הרמ"ק.

מאמרו של י' טובי 'פיוטים משיחיים לרבי שמואל יצחק מודיאנו' מתאר את ספר הפיוטים 'רננת מזמור' מאת ר' מודיאנו (שאלוניקי, המחצית השנייה של המאה ה-17), מנתחו ומהדיר עשרה שירים מתוכו. אף מאמר זה נפגם במקצת בשל משך ההדפסה, שכן בינתיים פירסם מ' בנייהו ב'ספר יוון' ד חמישה מן השי- רים המתפרסמים כאן (עיין הערתו של טובי בתחילת מאמרו).

מאמרו של ח' גרבר 'יהודים בחיי הכלכלה של העיר האנאטולית בורסה במאה הי"ז' מסתמך על פרוטוקולים תורכיים של בית-הדין השרעי בבורסה. בין לשונות המקורות שמזכיר א' כהן בפתח-דבר לספר יש, אפוא, להוסיף אף את התורכית.

לאור אחרי השהיות ארוכות, דן קאפח פעם נוספת בספר תימני זה ופירסם את תרגומו המקביל למהדורה ולתרגום שב'ספונות'. לא מצאתי ב'ספונות' רמיזה למאמר שבספר פינקל, כנראה מפאת ההשהיות בהדפסה שפגעו בשני הספרים. הערות אחדות על מאמר ארוך זה: בעמ' 84, שורות 15-18, הסטייה בדבר פילון האלכסנדרוני נראית מיותרת. לעי- תים יש חזרות מיותרות, כגון, בשלהי עמ' 84 לעומת עמ' 142, הערה 4. בעמ' 85, שורה 10, לכאורה מסתבר לנסח 'אלד- 'מארי' במקום 'ד'מארי'. בעמ' 87, שורה 2: 'לשריד', האות למ"ד איננה מוכנת לי. עמ' 95, שורה 10 המלה 'אבתדא' שפיר- רושה 'התחיל' מתורגמת 'נוצר', ומיד בשורה 12 היא מתורגמת 'חוצב(ה)'; והשווה גם עמ' 98 שורות 17, 19. עמ' 95, שורה 11 והערה 47 'ותג'והר' פורש 'יהיה לו זיו וזוהר כזוהר אבני-החן במושגי הראות', ואינו נראה; מוטב: 'ותקבל את תכונותיו היסודיות', והשווה גואשון בערכו³. אני תוהה אם בעמ' 97, שורה 9, לא צריך אחרי 'אבתדת' להשלים 'מנה'. שם, 'פראק' תורגם בצורה שונה מאשר כעבור שתי שורות, אולם מסתבר שבשני המקרים הכוונה להפרדה מן הגוף (שהוא סמל התאוות, השווה הערה 57). 'כליאת וג'זאיאת' מוטב לתרגם 'כללים ופרטים' (כמו בעמ' 101, שורה 17) ולא 'כללות ופרטים' (בו' שרוקה, כמו בעמוד 98, שורה 10). לפנינו מקרה של חוסר עקיבות בתרגום, וכמו כן התרגום של 'עלא עלי' ל'השקיף על' (עמ' 101, שורה 1) — 'עמד על' — ארבע שורות אחר- כך. בעמ' 127, שורה 5 'נסקרו בהתיח- סות' יש לתרגם 'נצטמצמו ב', וזה מתאים ל'לא עמד תגיד שי זאיד עלי הד'ה'; אגב,

3 A.M. Goichon, *Lexique de la langue philosophique d'Ibn Sina*, Paris 1938

פורסמו ברוסית (עיין עמ' 296, הערה 67) ואלטשולר תירגמם לעברית, אך לא ציין, אם גם ההערות חלקן מתורגמות או כולן מקוריות.

צבי יהודה כותב על 'ראשיתה של הפעילות הציונית במצרים – אגודת "בר-כוכבא" (1897-1904)', ואילו אבנר לוי מביא לדפוס 'ברכות, איחולים ודברי נימוסין בלאדינו של יהודי איזמיר בשנות ה-70' ומסיים את מאמרו במפתחות מפורטים. את הספר חותמת ביבליוגראפיה מוערת על יהודי המזרח וצפון-אפריקה מן השנים תשל"ד-תשל"ו, כתובה בידי א' הטל ו' טובי.

סקירה מעין זו, שבדרך-הטבע מבליטה את התחומים המעניינים את הסוקר, אינה יכולה להיות מאוזנת, אך אני מקווה שהמעין בה יוכל לקבל תמונה נאותה מן השפע האצור בספר זה.

'רצהבי מהדיר במאמרו 'שירי חידה הלכיים לר' שלם מעודד' שמונה שירים מאלמאידה שכתמן מתחילת המאה ה-19. בעמ' 275 יש למחוק את הנקודה שאחרי ההפניה להערה 23; אשר לסיבה שהשיר הראשון פותח בהזכרת השם עיין בדברי רצהבי עצמו (עמ' 278, הערה 1). בעמ' 275, הערה 24 נאמר כי מפני שהפתרונות לקו בחסר, השלימם רצהבי על-פי המקורות בלא להעיר על כך, ולא ברור לי מה בפתרונות מקורי ומה של רצהבי.

מ' אלטשולר כותב על 'אליהו אניסיי-מוב – חוקר עדת היהודים ההרריים', ואחרי הקדמה על מצבם של היהודים ההרריים שבצפון קאווקאז במאה ה-19, מפרסם חמישה מכתבים מאת אניסימוב, היהודי ההררי הראשון שלמד בבית-ספר גבוה, אל פרופסור ו' מילר, בר-סמכא דוע בחקר קאווקאז. מכתבים אלו כבר